

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΡΟΥΛΗΣ

Η χαμένη τιμή του ερωτικού ημερολογίου

Χριστούγεννα 2002

Είχαμε μια κουβέντα με τον Μαρτίνο... Για τις παλιές μορφές τέχνης και για τους παραδοσιακούς κώδικες επικοινωνίας. Συζητούσαμε για την τύχη του παρελθόντος στην εποχή του πλεκτρονικού, τηλεπικοινωνιακού πολιτισμού. Θυμήθηκα τη φράση «Τα μέσα πάντα στο τέλος επικρατούν», καθώς και την άλλη «Κανένα παλαιό μέσο δεν εξαφανίζεται τελείως, απλώς αφομοιώνεται από τα καινούργια». Πρόκειται για φράσεις που χρησιμοποιώ συχνά στα μαθήματά μου στο Πάντειο. Κουβεντιάσαμε ώρες πολλές για την αλλαγή του βλέμματος, της εικόνας, της έννοιας του χρόνου, για τη βαθιά ανατροπή της σχέσης του ανθρώπου με τα πράγματα, για την ανάδειξη, τις τελευταίες δεκαετίες, μιας άλλης υποκειμενικότητας. Όταν τελειώσαμε, ήταν αργά. Στα σοκάκια της Πλάκας έβλεπες μόνον απορημένες ή αγριεμένες γάτες. Από την Ακρόπολη κατέβαινε ένας παράξενος αέρας και έσερνε πίσω του λευκά σύννεφα κι έναν ουρανό που φέγγιζε απρόσμενα - παλαιό, σκοτεινό γαλάζιο.

Στο σπίτι αδύνατον να ησυχάσω, η βραδιά συνέχιζε να με καταδιώκει. Σκεφτόμουν ότι θα έπρεπε να την καταγράψω,

~ Το τελευταίο βιβλίο του Δημήτρη Δημηρούλη (Αγιά Λάρισα, 1952) είναι η συλλογή κριτικών κειμένων *Παραλλάξ. Σύμμεκτα για τη λογοτεχνία και τη γλώσσα* (Ψυχογιός, 2003).

αλλά την ίδια στιγμή ξυπνούσε η δυσπιστία μου στην ημερολογιακή γραφή. Ήρθαν στο νου μου πολλά πράγματα ταυτόχρονα: τα νεανικά μου ημερολόγια που έκαψα λίγο πριν πάω στο Πανεπιστήμιο, η νοσηρή περιέργεια, αργότερα, να μαθαίνω για τη ζωή μεγάλων συγγραφέων διαβάζοντας τις χρονολογικές τους καταγραφές, η πλήρης απόρριψη του είδους, ιδιαίτερα μετά την ανάγνωση των πεπονημένων και στυφών ημερολογίων του Σεφέρη, η θεωρητική ενασχόλησή μου με το θέμα όταν σπούδαζα στην Αγγλία. Είναι βέβαιο ότι η γραφή αυτή, και μάλιστα η ερωτική εκδοχή της, δεν μου ταίριαζε ιδιαίτερα. Είχα πάντα μια βαθύτατα σκεπτική στάση για την αξία της ανθρώπινης ύπαρξης και για το νόημα του χρόνου. Το ίδιο και για τον έρωτα.

Ωστόσο, απόψε, τα πρώτα Χριστούγεννα που νιώθω τόσο μόνος και τόσο μακριά από το παρελθόν μου, συλλογίζομαι ότι θα ήθελα να αναζητήσω τις παλιές μου μέρες μέσα στη γραφή. Δεν υπάρχει τίποτε. Μόνο επιστολές αλλά και αυτές είναι αλλού. Κοντεύει να ξημερώσει. Τελικά κρύβομαι στην αμηχανία μου. Λίγο πριν βυθιστώ στον ύπνο περνά σαν αστραπή η ιδέα ότι η ημερολογιακή καταγραφή γεγονότων, σκέψεων και παθών θα μπορούσε να είναι ένα πολύ καλό μέσο αυτο-θεραπείας. Μετά όλα ήταν διαφορετικά.

Πέμπτη, 13 Μαρτίου 2003

Χάλια. Κενός χρόνος, κενός χώρος. Κανιβαλισμός της σιωπής. Η αγία απόσταση, που άλλοτε έσωζε, τώρα σε εκδικείται. Σε περιμένω αλλά δεν φτάνεις ούτε καν έρχεσαι. Είμαστε δύο τρένα που δεν θα συναντηθούν ποτέ, που μάλλον δεν συνα-

ντήθηκαν ποτέ. Όταν χτυπά το τηλέφωνο, είναι ο Μισέλ Φάις. Πάντα εμφανίζεται την πιο απρόσμενη ώρα, μετά από μεγάλα διαστήματα αφάνειας. Η αφορμή κάποιο αίτημα συνεργασίας. Αυτή τη φορά μου ζήτησε να γράψω εισαγωγή για μια συλλογή αφηγημάτων Ελλήνων συγγραφέων με θεματικό άξονα το «ερωτικό ημερολόγιο». Μου αναφέρει τα ονόματα, τον εκδοτικό οίκο και διευκρινίζει το πλαίσιο αναφοράς. Υπάρχει και αμοιβή. Ειρωνεία της τύχης. Για διάφορους λόγους και σε πολλές συγκυρίες το ζήτημα «ημερολόγιο» και «λογοτεχνία» εμφανίζεται συχνά στο δρόμο μου τους τελευταίους τρεις μήνες.

Το σκέφτομαι λίγες μέρες και του απαντώ καταφατικά. Είναι μια καλή ευκαιρία να πιάσω πάλι το νήμα παλαιών υποθέσεων αλλά και να δω τι κάνουν οι συγγραφείς όταν πρέπει να υποταχθούν σε μια τόσο ασφυκτική σύμβαση. Ο άλλος πειρασμός είναι να ξανασκεφτώ τι σημαίνει «ερωτικό ημερολόγιο», στη ζωή και στην τέχνη σήμερα, δηλαδή στην εποχή του διαδικτύου και του υπερκειμένου. Το πρώτο και άμεσο ερώτημα, πριν αρχίσεις να σκέφτεσαι τη γενεαλογία του θέματος, τίθεται αυτόματα: είναι δυνατή σήμερα η γραφή που εκ παραδόσεως ονομάζουμε «ερωτικό ημερολόγιο» ή μιλάμε για ένα είδος το οποίο έχει εκπνεύσει προ πολλού; Αν είναι δυνατή αυτή η γραφή, τότε ποια μορφή παίρνει στην καινούργια επικοινωνιακή πραγματικότητα; Αν δεν είναι, τότε τι κάνει κανείς με την αδυναμία; Μπορεί να την καταστήσει υπόθεση εργασίας και να γράφει (για το) ερωτικό ημερολόγιο με την επίγνωση ότι αυτό που κάνει είναι αδύνατον; Ότι γράφει ουσιαστικά για την αδυναμία να γράφει, για το αδύνατον της γραφής αυτής;

Πώς γράφει κανείς για τέτοια ζητήματα, χωρίς να πέσει στην παγίδα του περιγραφισμού και της ακαδημαϊκής σύμβασης; Με αφήνει αδιάφορο ο φιλολογικός εγκυκλοπαιδισμός,

δίχως να αρνούμαι τη χρησιμότητά του. Σκέφτομαι ότι πρέπει να αναζητήσω έναν άλλο τρόπο να μιλήσω για όλα αυτά, μια άλλη τεχνική, ένα άλλο ύφος. Ίσως κάτι πιο ειρωνικό, πιο αυτοαναφορικό, πιο πρωτότυπο. Στο τέλος καταλήγω σε μια διαπίστωση μάλλον κοινότοπη και γι' αυτό επικίνδυνη. Αποφασίζω να περικλείσω όλα τα ερωτήματα στη φράση «κάτι προσωπικό» και μάλιστα σε μια εποχή που ό,τι ονομάζουμε «προσωπικά πράγματα» είναι για μένα σε πλήρη διάλυση, αλλά και γενικά σε μια εποχή που το περίφημο «πρόσωπο» του δυτικού ανθρωπισμού έχει αφανιστεί από την κυριαρχία της προσομοίωσης, της εξομοίωσης και της ομοιότητας. Ποιον, επομένως, αφορά και σε ποιον απευθύνεται ένα ημερολόγιο;

Εσύ, ούτως ή άλλως, εξακολουθείς να απουσιάζεις ενώ είσαι εδώ. Δεν έχω κανέναν λόγο να σου απευθύνω τίποτε.

Παρασκευή, 14 Μαρτίου 2003

Στο κείμενό του «Ενδοσκόπηση», που δημοσιεύτηκε πολλά χρόνια πριν στο περιοδικό *Λέξη* (1986), ο Ρολάν Μπαρτ υποβάλλει τον εαυτό του σε μεθοδική θεωρητική ανάκριση εν όψει της προοπτικής να καταφύγει στην ημερολογιακή γραφή. Είναι ένα κείμενο καίριο στις παρατηρήσεις του και σοφό στην οικονομία του λόγου. Βλέπω τις υπογραμμίσεις από την πρώτη μου ανάγνωση. Μου κάνουν ακόμα εντύπωση ορισμένες χρήσιμες επισημάνσεις:

- Η «αυθορμυσία» του ημερολογίου είναι, συνήθως, καλλιτεχνικά μέτρα.

- Ελλοχεύει πάντα ο κίνδυνος της υφολογικής πόζας και της ναρκισσιστικής προσήλωσης στην προσωπική περίπτωση.

- «Η ειλικρίνεια είναι ένα είδος δευτεροβάθμιας φαντασίας». Ως εκ τούτου το ημερολόγιο δεν μπορεί ποτέ να συγκριθεί με το Έργο. Είναι πάντα υποδεέστερο.

- Το ημερολόγιο ενός συγγραφέα αποβλέπει στη δημοσίευση ακόμα κι όταν την εξορκίζει.

- Το προσωπικό ημερολόγιο είναι λογοτεχνική έννοια, διαθέτει ιδιόλεκτο και μια δική του ποιητική.

- Η γραφή του «συνιστά ευχαρίστηση αλλά όχι πάθος». Η σχέση του με το «εγώ» που γράφει βασίζεται στην αυτοπάθεια και στην προσποίηση.

Ωστόσο ο Μπαρτ έγραψε τουλάχιστον δύο αυτοβιογραφικά κείμενα* και το μεγαλύτερο μέρος του έργου του είναι γεμάτο από βιογραφικά ίχνη τα οποία αποδεικνύουν πόσο βαθιά στο στοχασμό του είχε εισχωρήσει το ζήτημα αυτό. Βέβαια, δεν κράτησε ημερολόγιο με την αφοσίωση και τη μεθοδικότητα του Ζιντ. Δεν πείσθηκε τελικά ότι άξιζε τον κόπο η καθημερινή καταγραφή, αφού αντιτίθεται στη γραφή, σε εκείνο το μόχθο που απαιτεί η προσήλωση στο έργο.

Το πράγμα είναι καθαρό. Το ημερολόγιο είναι μια μορφή αυτοβιογραφικής γραφής. Μια συγκεκριμένη ενασχόληση με το «εγώ». Το ερώτημα όμως είναι γιατί να αποτυπώνει κανείς, με τέτοια εξομολογητική κανονικότητα, την καθημερινότητα; Από το σημείο αυτό και έπειτα τα προβλήματα γίνονται δυσκολότερα. Σκέφτομαι ότι, αφού το «ερωτικό ημερολόγιο» συνιστά μία συγκεκριμένη εκδοχή της ημερολογιακής γραφής, θα πρέπει η εισαγωγή μου στον τόμο με τα αφηγήματα να καλύψει επαρκώς το όλο θέμα. Κάτι τέτοιο όμως θα είχε ως πιθα-

*Να τα ξαναδώ. Θυμήσου: *Roland Barthes par Roland Barthes* (1975) και *Fragments d'un discours amoureux* (1977).

νή συνέπεια η έκτασή της να ξεπεράσει τα προλογιζόμενα κείμενα. Ταυτόχρονα με στριμώχνει ο χρόνος. Νιώθω την ανάγκη να πάω ταξίδι. Για πολλούς λόγους. Ίσως έτσι βρω τη διάθεση και το χρόνο να σκεφτώ τι θα σήμαινε για μένα ο όρος «ερωτικό ημερολόγιο». Πώς θα έγραφα αν δοκίμαζα. Απορρίπτω την ιδέα. Τι κάνω από δω και πέρα; Πώς προχωρώ; Οι επιφυλάξεις του Μπαρτ έρχονται ξανά στο νου.

Χτυπά το τηλέφωνο. Δεν ήσουν εσύ. Έχω πια την απόλυτη πεποίθηση ότι όταν χτυπά το τηλέφωνο, ποτέ δεν είναι αυτός που θέλουμε. Πάντα κάποιος άλλος. Έτσι γράφονται και τα ημερολόγια – σαν να είσαι κάποιος άλλος.

Κυριακή, 16 Μαρτίου 2003

Το ερωτικό ημερολόγιο απαιτεί ένα «αντικείμενο του πόθου», πραγματικό ή φανταστικό. Δεν μπορείς να αυτοβιογραφηθείς ερωτικά αν δεν απευθύνεις σε κάποιον το αίτημα του «εγώ» για αναγνώριση, αν δεν εναποθέσεις την επιθυμία σε μια προσδοκία, σε μια δυνατότητα ανταπόκρισης. Η ερωτική αυτοβιογράφηση, υπό μορφήν χρονολογικής καταγραφής του πάθους, δεν είναι μια απλή ιστορία αγάπης ούτε ένα ερωτικό επεισόδιο. Αν συνέβαινε κάτι τέτοιο, θα είχαμε τη μορφή της συνεχούς αφήγησης, οπότε θα περνούσαμε στην επικράτεια της κανονικής λογοτεχνίας. Το ερωτικό ημερολόγιο όμως παρακολουθεί την τύχη της επιθυμίας στη ροή του χρόνου και αποτυπώνει τα πάθη του υποκειμένου στη συνάντησή του με την πιο ακραία και ακαταδάμαστη μορφή εξιδανίκευσης. Υπάρχουν πολλές μορφές γραφής που συγκροτούν αυτή την ιδιωτική εξομολόγηση. Άλλες αναφέρονται στον εκπληρωμένο ή ανεκπλήρωτο έρωτα,

άλλες σε πραγματικές εμπειρίες και σε εξίσου πραγματικές φαντασιώσεις, άλλες σε τρέχουσες υποθέσεις και άλλες σε παλαιές ιστορίες.

Τίθεται εντούτοις ένα σημαντικό ερώτημα: γιατί κάποιος νιώθει την ανάγκη να στραφεί στον εαυτό του και να καταγράψει, εσωτερικά, προσωπικά, τη δική του εκδοχή για κάτι που συμβαίνει εκτός εαυτού; Τι νόημα έχει αυτή η χειρονομία αυτογραφίας και εξομολόγησης; Επίσης: για ποιον γράφει, αφού συνήθως το ημερολόγιο δεν προορίζεται για άλλα (ξένα) μάτια; Τι τον ωθεί στην εμμονή αυτής της τελετουργικής επανάληψης, με κέντρο μια σκηνή της γραφής που ορίζεται από το συγκεκριμένο αντικείμενο: ένα άγραφο βιβλίο που κάθε κεφάλαιό του συμπίπτει με μια ημέρα του έτους; Τι κάνει με τα κενά και τα χάσματα, στην περίπτωση που δεν υπάρχει καθημερινή, συνεχής εγγραφή πάνω στην άκαμπτη χρονική διάταξη αυτού του κρυφού φετίχ; Το σημαντικότερο: από πού πηγάζει η ανάγκη να μετατρέψει κανείς την υποκειμενική εμπειρία σε συμβατική γραφή; Τι περιμένει: να πέσει το ημερολόγιο στα χέρια του «ειδώλου», να το ανακαλύψουν οι μεταγενέστεροι, να βοηθήσει στην προσωπική εκτόνωση μέσω της εξομολόγησης, να εκδοθεί κάποτε σε βιβλίο;

Σκέφτομαι ότι έχω μπλέξει με την εισαγωγή. Βλέπω τα βιβλία και τις μελέτες που έχω σωρεύσει και με πιάνει τρόμος. Αυτό συμβαίνει κάθε φορά που καταλήγω να αναζητώ τη σχέση του «εγώ» με τη «γραφή» ή προσπαθώ να ξεκαθαρίσω τη θέση και τη στάση του υποκειμένου. Ποιου υποκειμένου; Συμπίπτει άραγε το υποκείμενο της ημερολογιακής εγγραφής με το υποκείμενο του έρωτα; Ποιος εντέλει είναι το υποκείμενο και ποιος το αντικείμενο σε μια σχέση που διαμεσολαβείται από το λόγο του ημερολογίου; Υπάρχει αίτιο και αιτιατό; Τι

από τα δύο είναι το «υποκείμενο»; Μπορεί να είναι και τα δύο; Φαύλος κύκλος. Να μην ξεχάσω: πρέπει απόψε να διαβάσω τις *Εξομολογήσεις* του Αυγουστίνου και του Ρουσό. Εδώ πέρφουμε σε άλλους έρωτες. Δύσκολη νύχτα. Σε ονειρεύτηκα.

Είχες το πρόσωπο που κρατώ κλειστό μέσα μου πολλά χρόνια κι εσύ δεν ξέρεις τίποτε. Συνεχίζεις να ζεις σαν να μην υπάρχω. Με κοιτάς θλιμμένα από απόσταση. Φαίνεται να κινούνται άνθρωποι γύρω σου χωρίς σχήμα. Μετά πλησιάζεις και όλα γίνονται ένα τεράστιο βουβό ανεξήγητο κλάμα. Όλος ο βίος μια στιγμή σε ένα όνειρο; Μία στιγμή;

Δευτέρα, 17 Μαρτίου 2003

Όλα φαίνονται να συγκλίνουν στον γράφοντα ή στη γράφουσα. Στο υποκείμενο που ίσως πιστεύει ότι το καθήκον ή η συνήθεια ή η διαστροφή του ημερολογίου διασώζει στο κείμενο την ταυτότητά του. Ποια ταυτότητα όμως; Ποιο είναι το πρόσωπο που αφήνουμε στη γραφή, ιδιαίτερα σε αυτή τη γραφή που δεν θέλει (δεν προορίζεται) παρά να υπηρετήσει ένα συγκεκριμένο υποκείμενο; Συγκεκριμένο; Τι θα πει αυτό;

Ας ανακεφαλαιώσω: κρατώ ημερολόγιο σημαίνει καθιστώ τον βίο μου κέντρο του βίου μου, ζω αυτοανακλαστικά, οργιάζω στην αυτοπαρατήρηση· αυτό γίνεται με μια καθημερινή ή περιοδική ή ακανόνιστη αυτοεγγραφή που αγωνιά να βεβαιώσει την παρουσία μου στο χρόνο· η πραγματικότητα γλιστρά, φεύγει, κι εγώ θέλω να κρατήσω αυτό που την ξεπερνά, που την καθιστά διαχρονική· έτσι ελπίζω ότι θα κρατηθώ στο χρόνο, καθώς κάθε στιγμή επινωώ τον ίδιο μου τον εαυτό· δεν ξέρω αν υπάρχει άλλη πρόθεση στη διαδικασία της αναδόμησης

του «εγώ» ούτε γνωρίζω με σιγουριά σε ποιον ή σε ποιαν απευθύνω το κείμενό μου· ίσως σε κάποιο μελλοντικό κοινό, στον άγνωστο αναγνώστη (προτιμότερο: αναγνώστρια) που η τύχη θα φέρει μπροστά στη γραφή μου· υπό μία έννοια, το ημερολόγιο προσφέρει ένα πεδίο επικοινωνιακής δυνατότητας· δεν μπορώ να φανταστώ ότι κάποιος κρατά ημερολόγιο μόνο για τον εαυτό του, για αυτοκατανάλωση. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε ότι βάζουμε στην άκρη τη διαπίστωση πως το «ημερολόγιο» ανήκει σε ένα είδος γραφής που διαθέτει ιστορία και ποιητική, δηλαδή ορίζεται από τις γενεαλογικές του συμβάσεις.

Σε αυτή την επιθυμία για γνησιότητα στην έκφραση του υποκειμένου και για την αναζήτηση της βαθύτερης αλήθειας του βίου το ημερολόγιο στηρίζει την ειδολογική του ηθική. Στη διαδρομή ωστόσο η επιθυμία αυτή αποδομείται ανεπαίσθητα. Αντί για πληρότητα βρίσκει την έλλειψη, αντί για ταυτότητα συναντά την πολυσημία, αντί για την εύρεση της αλήθειας πλανάται σε φαντάσματα που της μοιάζουν. Το ημερολόγιο είναι η τέλεια προσομοίωση να τεθούμε έναντι του χρόνου, το υπαρξιακό μας αποτύπωμα, η απωθημένη υπογραφή μας, μια αγωνιώδης εγγραφή που δεν τελειώνει ποτέ - απλώς σταματά. Και ο έρωτας; Εδώ κατοικεί ο μέγας μύθος της ημερολογιακής γραφής. Όχι μόνο στα ερωτικά ημερολόγια αλλά σε όλα τα ημερολόγια. Είναι δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να μη συναντήσει κανείς μορφές του ερωτικού λόγου στην άσκηση της αυτογραφίας. Ο ερωτικός λόγος μπορεί να είναι μεταμφιεσμένος, ελλειπτικός, παραπλανητικός. Πάντως υπάρχει. Ο ερωτικός λόγος συντηρεί ένα πάθος που συχνά βρίσκει διέξοδο σε μια γραφή η οποία, ανάλογα με τις περιστάσεις, μπορεί ή δεν μπορεί να ονομαστεί λογοτεχνία.

Τι κερδίζει λοιπόν κανείς κρατώντας ημερολόγιο; Να χάσει τον εαυτό του για να τον ξαναβρεί ή να τον βρει για να τον ξα-

ναχάσει; Ζητώ απάντηση βουλιάζοντας στα βιβλία. Δεν μπορώ ακόμα να εντοπίσω πού βρίσκεται η καίρια θέαση και θεώρηση του ζητήματος.

Αποφασίζω να σε κλείσω στο ντουλάπι. Μαζί με το παρελθόν. Διαμαρτύρεσαι.

Είναι πολλά της τέχνης τα φαρμάκια.

Τετάρτη, 19 Μαρτίου 2003

Φραντς Κάφκα, Τόμας Μαν, Βιρτζίνια Γουλφ, Ρόμπερτ Μούζιλ, Αντρέ Ζιντ, Αναίς Νιν. Τι θα κάνεις με αυτούς; Πρόκειται για σπουδαίους «συγγραφείς» ημερολογίων. Λέω συγγραφείς επειδή δεν κρατούν απλώς ημερολόγιο. Δημιουργούν ύφος. Κάνουν γερή λογοτεχνία. Γιατί ο μοντερνισμός έδειξε μια τέτοια αδυναμία στην ημερολογιακή γραφή; Σε τι άραγε οφείλεται η προτίμηση; Δες επίσης και το *L'espace littéraire* (1955) του Μπλανσό και το *La carte postale* (1980) του Ντεριντά. Με καθοδηγεί μια παλιά σημείωση: «Ο μοντερνισμός προστρέχει στο ημερολόγιο γιατί τον κατατρύχουν (και κατατρέχουν) ο χρόνος και ο θάνατος». Εμείς στην Ελλάδα είμαστε φτωχοί σε ημερολόγια. Ο Σεφέρης αποτελεί εξαίρεση που διχάζει.

Αρχίζει και αχνοφαίνεται το πλάνο της εισαγωγής. Θα υπάρχουν δύο μέρη. Το ένα ιστορικό και το άλλο θεωρητικό. Στο τέλος θα παρουσιάσω προσεκτικά τα λογοτεχνικά κείμενα. Χωρίς φανερές προτιμήσεις. Κανονικά πρέπει να χρησιμοποιήσω όλη τη βιβλιογραφία στις υποσημειώσεις. Είναι κρίμα να πάει χαμένη. Έπειτα μπορεί να είναι χρήσιμη γενικά σε συναδέλφους, φοιτητές και ασκημένους αναγνώστες. Χρειάζεται να σκεφτώ έναν καλό τίτλο κι ένα μότο που να εντυπωσιάζει.

Με κρατάς να αφουγκράζομαι το τηλέφωνο. Τα μηνύματα αργούν. Καλά είσαι στο ντουλάπι. Χρειάζομαι να μείνω απολύτως μόνος μετά από τέτοια πλημμύρα αδιαφορίας. Εδώ τελειώνει ο δρόμος.

Παρασκευή, 21 Μαρτίου 2003

Λέω να δουλέψω σοβαρά, αλλιώς αυτή η εισαγωγή δεν θα ολοκληρωθεί ποτέ. Δεν χρειάζεται τέτοιο φιλολόγημα. Σάμπως πρόκειται να την προσέξει κανείς; Ποιος ενδιαφέρεται σήμερα για τέτοια ζητήματα; Εδώ κοντεύει να πεθάνει η λογοτεχνία όπως την ξέραμε, το ίδιο και η φιλοσοφία, η θεωρία, η αλληλογραφία... Η ίδια τύχη μάλλον περιμένει τα ερωτικά γράμματα και το ερωτικό ημερολόγιο. Πλησιάζει το τέλος μιας εποχής. Πότε άραγε να άρχισε; Πότε έγινε η αρχή του λόγου που μας έθρεψε;

Οι ιστορικοί υποστηρίζουν ότι το ημερολόγιο εμφανίζεται σποραδικά από το δέκατο έκτο αιώνα, καθιερώνεται στα τέλη του δεκάτου ογδόου και φτάνει στην ακμή του στον εικοστό αιώνα (κυρίως στις πρώτες δεκαετίες). Η διάδοσή του όμως στο ευρύ κοινό έγινε κατά τη διάρκεια του δεκάτου ένατου αιώνα. Χοντρικά έχουμε τουλάχιστον διακόσια χρόνια αναγνωρισμένης διαδρομής στο δυτικό πολιτισμό. Ο Αλέν Ζιράρ («Φαινόμενο του πολιτισμού μας», περ. *Λέξη* - ψάχνω αλλά δεν βρίσκω το έτος) συνδέει την εμφάνισή του ημερολογίου με τη θέση του ατόμου στην κοινωνία μετά τη Βιομηχανική Επανάσταση. Ο καινούργιος άνθρωπος επιδιώκει τη διαφοροποίησή του από το πλήθος και αντιστέκεται στις δυνάμεις που τον απομονώνουν και τον καταδικάζουν στη μοναξιά. Τα ημερολόγια καταγράφουν την παρατήρηση του κόσμου και την παρατήρηση του εαυτού. Κυρίως το

δεύτερο, γιατί το άτομο παλεύει να ξεφύγει από την ανωνυμία του πλήθους και να δώσει αξία στη ζωή του καταγράφοντας την.

Ο άνθρωπος τώρα γίνεται επώνυμος, αποκτά ταυτότητα και υπογραφή. Φοβάται, νιώθει ανασφάλεια. Θέλει να αφήσει κάποιο ίχνος από το πέρασμά του στον κόσμο: «Το να αισθάνεται ή να σκέφτεται δεν αρκεί πλέον, λες και ο υπέρτατος σκοπός είναι τώρα πια να το εκφράσεις και να γράψεις αυτό που σκέφτεσαι και αισθάνεσαι». Το πραγματικό γίνεται γραφή. Η γραφή είναι το πραγματικό. Αυτή η ανελέητη διαμεσο-λάβηση. Υπάρχουμε μόνον εντός της.

Εσύ τώρα τι λες; Τέλειωσε η ιστορία και δεν πήραμε χαμπάρι; Εξακολουθούμε να γράφουμε και να κρατάμε ερωτικά ημερολόγια ή να μιλάμε γι' αυτά σαν να μη συνέβη τίποτε; Σαν να μην ανήκουν πια σε μιαν άλλη εποχή, σε έναν άλλο πολιτισμό; Σαν να μην ανήκουν στη δράση διαφορετικών ανθρώπων, παλαιών υποκειμένων;

Κουράστηκα. Ποιος στο διάβολο ενδιαφέρεται να διαβάσει σήμερα (για) ερωτικά ημερολόγια; Μήπως έπεσα σε παγίδα;

Βγαίνεις από το ντουλάπι κρυφά και με κυνηγάς. Έχεις κατοικήσει μόνιμα αλλά αθόρυβα τα όνειρά μου. Ανεξίτηλο τραύμα. Είναι αργά για να βρεθούμε. Φτάνει το Internet στην Παπαρηγοπούλου ή στο Βυζάντιο; Μπορεί να διατρέξει το «παρελθόν» και να ανασύρει το χαμένο χρόνο; Το λεμονοδάσος και τα αμήχανα πρόσωπα; Κανείς δεν μας θυμάται.

Κυριακή, 23 Μαρτίου 2003

Βρήκα τελικά το *Ο Χώρος της Λογοτεχνίας* του Μπλανσό στην πολύ ωραία μετάφραση του Δημήτρη Δημητριάδη. Η

μνήμη δεν με γέλασε. Θυμώμουν ότι ήταν ένα βιβλίο για τη μάχη της γραφής εναντίον του χρόνου, εναντίον του θανάτου. Το ημερολόγιο είναι μια μορφή αυτής της γραφής, μια στιγμή αυτής της φαντασίωσης που παλεύει να ξεχάσει το αδυσώπητο πρόσωπο του χρόνου γράφοντας: «Το Ημερολόγιο, στην ουσία, δεν είναι εξομολόγηση, εξιστόρηση αυτών που συμβαίνουν σ' αυτόν που γράφει. Είναι ένα Μνημόνιο. Τι πρέπει να θυμάται ένας συγγραφέας; Τον εαυτό του, το πρόσωπο που είναι όταν δεν γράφει, όταν ζει την καθημερινή ζωή, όταν είναι ζωντανός κι αληθινός κι όχι όταν χαροπαλεύει και δεν έχει αλήθεια. Τι παράξενο όμως: το μέσο που χρησιμοποιεί για να επαναφέρεται στον εαυτό του ο ίδιος είναι το ίδιο το στοιχείο της λήθης - η γραφή!»

Το ημερολόγιο μας βγάζει από την καθημερινότητα των άλλων, από το ρυθμό του κόσμου, καθώς το ασκούμε ως καθημερινό έργο. Γράφοντας ξεχνάμε, ξεχνάμε γιατί καταφεύγουμε στην προστασία της γραφής. Αλλιώς πώς αντέχει κανείς τη μοναξιά; «Τις περισσότερες φορές [το Ημερολόγιο] γράφεται από φόβο κι αγωνία που προκαλεί η μοναξιά η οποία, με το έργο, κυριεύει το συγγραφέα». Η μοναξιά είναι η αναγκαία και ικανή συνθήκη του έργου που οραματίζεται την αιωνιότητα. Το ημερολόγιο όμως «κάνει την κίνηση της γραφής να ριζούται στο χρόνο, στην ταπεινότητα της καθημερινότητας». Ο Μπλανσό πιστεύει στην επιθυμία του συγγραφέα να κρατηθεί από την αλήθεια του γεγονότος, εκείνου που «τώρα συμβαίνει», μολοντί τόσο η «αλήθεια», όσο και το παρόν του χρόνου δεν έχουν καμιά απόλυτη αξία και δεν αντιστοιχούν σε μια μονότροπη έννοια του πραγματικού. Το ημερολόγιο προσφέρει την καθημερινή λήθη, την περιπλάνηση σε αυτό που (μας) συμβαίνει. Η περιπλάνηση αυτή «είναι ο ατέρμονος προορισμός».

Θα πρόσθετα ότι εκτός από *Μνημόνιο* το ημερολόγιο είναι και *Κατάλογος*, στον οποίο καταγράφεται αυτό που ήδη έχει πάρει να υπάρχει. Η αενάως διαφεύγουσα στιγμή. Καταγράφεται επίσης και η ικανότητα του συγγραφέα να αξιοποιεί τη σύμβαση κατά τρόπο πολυμήχανο, απαλείφοντας τις ραφές που τον προδίδουν και παρουσιάζοντας ένα λεπτοურγημένο μωσαϊκό που θα επιτρέψει στο έργο του μιαν άλλη προοπτική ανάγνωσης. Ο πανούργος συγγραφέας (δηλαδή ο στοχαστικός και πολυμαθής) κατευθύνει τον αναγνώστη, μέσα από αυτό το ομοίωμα της καθημερινότητας, να δει ξανά το έργο με δανεικά δίοπτρα από τον ίδιο τον κατασκευαστή. Αυτή είναι η έσχατη ανειλικρίνεια του ημερολογίου. Ο συγγραφέας καταφεύγει σε αυτό δήθεν για να γλιτώσει από το βάρος του έργου, ενώ στην πραγματικότητα επιστρέφει αθόρυβα από την πίσω πόρτα για να καθορίσει την τύχη του. Ο Μπλανσό επιμένει ωστόσο πως ακόμα και τότε εξακολουθεί να δρα η επιθυμία να αντέξει ο συγγραφέας το απόλυτο αίτημα της λογοτεχνίας: «Οι συγγραφείς που κρατούν ημερολόγιο τυχαίνει να είναι από όλους οι πιο φιλολογικοί, ίσως όμως αυτό γίνεται επειδή μ' αυτόν ακριβώς τον τρόπο αποφεύγουν το έσχατο όριο της λογοτεχνίας, αν η λογοτεχνία είναι πράγματι το σαγηνευτικό βασίλειο της απουσίας χρόνου». Οι πιο φιλολογικοί. Πράγματι. Ίσως κάτι τέτοιο βοηθά να καταλάβουμε και τον Σεφέρη. Αναρωτιέμαι: προσπαθεί κι αυτός να αποφύγει το έσχατο όριο της λογοτεχνίας;

Δευτέρα, 24 Μαρτίου 2003

Ο συγγραφέας και το ημερολόγιο. Δεν μπορώ να φανταστώ ένα συγγραφέα που κρατά ημερολόγιο και δεν «υπολογίζει» δύο

πράγματα: α) πως κάποτε το ημερολόγιο θα εκδοθεί και β) πως, ακόμα κι αν συνιστά «απόσπαση» από το έργο, ανήκει στο γενικό σχέδιο της γραφής, στο συνολικό σχεδιασμό του έργου. Με άλλα λόγια, παρά τη δυνατότητα της ελευθερίας, της εκλογίκευσης και της εκτονωτικής αυθαιρεσίας που προσφέρει ο ημερολογιακός λόγος, στο βάθος αποτελεί μέρος της γενικής στρατηγικής που αποσκοπεί στην πολυμερή εγκαθίδρυση του συγγραφέα και του έργου του στο θρόνο της θεσμικής καταξίωσης. Μου είναι δύσκολο να πιστέψω ότι ένας συγγραφέας «ξεχνιέται», όπως μου είναι δύσκολο να πιστέψω ότι μπορεί να είναι ειλικρινής ή ότι κάτι τέτοια έχουν νόημα όταν μας ενδιαφέρει η εκρηκτική συνεύρεση της ατομικής ύβρεως με τον περιοριστικό θεσμό.

Το ημερολόγιο είναι ένα πολύτιμο «συμπλήρωμα» σε αυτό που προσπαθεί να οικοδομήσει ο συγγραφέας, στηρίζει το μύθο του και ενισχύει την εικόνα του. Λειτουργεί εφεδρικά. Ο Μπαρτ μάλλον έχει δίκιο: το ημερολόγιο μπορεί να μην είναι ανεξάρτητο λογοτεχνικό είδος, ανήκει ωστόσο σε μια ιδιαίτερη κατηγορία ρητορικής έκφρασης. Κανείς δεν κρατά ημερολόγιο αν δεν γνωρίζει ήδη, εν επιγνώσει ή ασυνειδήτως, τι σημαίνει «κρατά ημερολόγιο». Άλλοι ακολουθούν μια καθιερωμένη πρακτική αυτοαφήγησης και άλλοι διαχειρίζονται συνειδητά μια ρητορική τεχνική που έχει τη θεσμική αναγνώριση.

Και οι απλοί άνθρωποι; Αυτοί που δεν σκέφτονται την έκδοση ούτε εμπλέκονται στο λαβύρινθο της λογοτεχνίας; Γιατί άραγε κρατούν ημερολόγιο; Τι τους παρακινεί; Δεν πείθομαι. Όποιος κρατά ημερολόγιο, είναι δεν είναι συγγραφέας, συμμετέχει, εν τινι μέτρω, στο παιχνίδι. Δεν είναι ποτέ αθώος. Απλώς είναι λιγότερο έμπειρος, ελάχιστα πανούργος και προχωρεί χωρίς γενικό προσανατολισμό – πόσο μάλλον στρατηγική. Εκμεταλλεύεται περισσότερο τα περιθώρια, τα περισσέυματα του

είδους. Ταυτίζεται με μίαν αμεσότητα που είναι αδύνατη στο συγγραφέα. Δεν αναρωτιέται γιατί γράφει. Έρχεται μετά τη γραφή. Και ο συγγραφέας έρχεται μετά τη γραφή, αλλά αγωνίζεται για το ρόλο του πρώτου εραστή. Αυτή είναι η διαφορά.

Κανείς δεν ξέρει τι περνά. Στο τηλέφωνο, μετά από κάτι αιώνες, δεν αναγνώρισα τη φωνή σου. Τι θέλω και τα σκαλίζω; Πότε θα ξεμπερδέψω με την πλίσθια εισαγωγή; Οι μέρες περνούν και είμαι ακόμα στην αρχή. Με κυνηγούν στην πράξη δύο στίχοι: «Είναι ο νους του έρμος κόσμος που χαλιέται» και «μετεβλήθη εντός μου ο ρυθμός του κόσμου». Από την άκρη που κοιτώ δεν βλέπω τίποτε. Μόνο την κόψη που είναι ίδια κι από τις δύο μεριές.

Τετάρτη, 26 Μαρτίου 2003

Τελικά πέρασε ο Μάρτιος σχεδιάζοντας μια εισαγωγή σε ένα βιβλίο που ακόμα δεν διάβασα. Έχω κολλήσει στη φράση «ερωτικό ημερολόγιο». Σε αυτό γράφει κανείς για τον έρωτα; Γράφει τον έρωτα; Γράφεται ο έρωτας; Οι συγγραφείς ξέρουν πως δεν μπορούν να μιλήσουν για τον έρωτα χωρίς να καταφύγουν στη λογοτεχνία. Και το πιο ακραίο αίσθημα, το πιο ανείπωτο βίωμα, χρειάζεται τη ρητορική για να αποκτήσει νόημα στο λόγο. Αλλιώς καταρρέει. Το νόημα είναι αναλογικό και μετακινούμενο, δεν μπορεί να εξασφαλιστεί με την αυθορμησία της γραφής. Ο έρωτας στην περίπτωση αυτή δεν είναι απλώς μια προσωπική υπόθεση αλλά μια υπόθεση της γραφής.

Πρέπει να κάνω τη διάκριση. Υπάρχει το ερωτικό ημερολόγιο του συγγραφέα που ακολουθεί τους κανόνες της ημερολογιακής καταγραφής και στηρίζεται στην εγγραφή της προσωπικής βιοτικής εμπειρίας αλλά υπάρχει και το «πλαστό» ημερολόγιο, η επι-

νομένη μορφή του, η οποία δεν λειτουργεί ανεξάρτητα αλλά αποτελεί καθαρό ή μεικτό μέρος του λογοτεχνικού έργου. Ορισμένες φορές η πρώτη εκδοχή μπορεί να ενσωματωθεί αυτούσια ή τροποποιημένη στη δεύτερη, χωρίς όμως κάτι τέτοιο να καταργεί την καθοριστική διαφορά ανάμεσά τους. Βέβαια και στις δυο περιπτώσεις η λογοτεχνία είναι παρούσα, αλλάζουν μόνο οι αντιστοιχίες και ο αναγνωστικός ορίζοντας των προσδοκιών.

Στην εισαγωγή μου έχω να αντιμετωπίσω κάτι πρωτόγνωρο. Μοιάζει όντως με άσκηση προσομοίωσης. Στους συγγραφείς έχει δοθεί το θέμα «ερωτικό ημερολόγιο» και αυτοί πρέπει να ανταποκριθούν. Η σύμβαση τίθεται εξαρχής ως σύμβαση. Δεν υπάρχουν περιθώρια για αποκρύψεις ή για στρατηγήματα. Οι κανόνες του παιχνιδιού τίθενται εκ των προτέρων, ο συγγραφέας είναι υποχρεωμένος να ακολουθήσει τις οδηγίες και να σεβαστεί το είδος. Ακούγεται άχαρο και μοιάζει δυναστευτικό. Πολλά σπουδαία κείμενα όμως έχουν γραφεί κατά παραγγελίαν. Επιπλέον οι συγγραφείς μπορούν να δοκιμάσουν τις αντοχές τους φτάνοντας τον συγκεκριμένο κώδικα στα όριά του. Οι κίνδυνοι είναι ορατοί. Η πρόκληση καθόλου αμελητέα. Όπως οι ασκήσεις ύφους, έτσι και οι ασκήσεις είδους ακονίζουν τη γραφή και αναδεικνύουν το μάστορα στο συγγραφέα.

Τι θα κάνουν άραγε ετούτοι οι συγγραφείς, με το θέμα που τους δόθηκε; Θα ενδώσουν; Θα καταλάβουν την παγίδα; Πώς «πατάει» κανείς μια τέτοια «πεπονόφλουδα»;

Παρασκευή, 28 Μαρτίου 2003

Έχω βουλιάξει στα βιβλία. Ψάχνω να βρω άκρη με τη θεματική: «αυτοβιογραφία», «ημερολόγιο», «επιστολές», «εξομολογήσεις»

και τα παρόμοια. Καταλήγω στο συμπέρασμα ότι πιο χρήσιμα για μένα, πέρα από τα κλασικά κείμενα και ημερολόγια της λογοτεχνίας, στάθηκαν τα εξής: Phillipe Lejeune, *Le Pacte autobiographique* (1975), του ίδιου *Je est un autre* (1980), W.C. Spengemann, *The Forms of Autobiography* (1979), J.B. Olney, *Autobiography: Essays Theoretical and Critical* (1980), Paul Jay, *Being in the Text: Self-Representation from Wordsworth to Roland Barthes* (1984).

Τρομάζω από το μέγεθος της βιβλιογραφίας. Επιστρέφω στον Αυγουστίνο και στον Ρουσό.

Εσύ γιατί κρύβεσαι;

Τρίτη, 1 Απριλίου 2003

Fools Day. Ανοίγω το ντουλάπι και βλέπω το κενό. Αμφιβάλλω αν ήσουν ποτέ εκεί. Έχεις πάρει τόσα σχήματα, που δεν απόμεινε τίποτε. Πράγματι: Fools Day. Αυτή η μέρα φαίνεται πως κράτησε για μένα μια ολόκληρη ζωή.

Έχω τελειώσει με τα κείμενα. Την πρώτη φορά τα διάβασα σχεδόν μονορούφι. Τη δεύτερη, επιμελέστερα, κρατώντας σημειώσεις. Πρέπει να τις καθαρογράψω. Ευτυχώς δεν τηλεφώνησε ακόμα ο Φάις.

Τετάρτη, 2 Απριλίου 2003

Καθαρόγραφο σημειώσεων.

Ο αναγνώστης έχει μπροστά του την απόπειρα δέκα συγγρα-

φέων να ανταποκριθούν σε μια λογοτεχνική πρόκληση. Να γράψουν ερωτικό ημερολόγιο. Να υιοθετήσουν δηλαδή μια συγκεκριμένη φόρμα (με όλες τις περιοριστικές συνθήκες της σύμβασης αλλά και με όσες δημιουργικές δυνατότητες προσφέρει το παιχνίδι με τον συγκεκριμένο κώδικα) για να αφηγηθούν μια ιστορία. Δεν γνωρίζει, δεν μπορεί να γνωρίζει, εκ των προτέρων αν οι συγγραφείς έχουν κρατήσει ποτέ προσωπικό ημερολόγιο, αν έχουν διαβάσει, κρυφά ή φανερά, ημερολόγια άλλων, αν χρησιμοποίησαν αποσπάσματα από υπαρκτά ημερολόγια για να στήσουν την αφήγηση, αν αντιδρούν σε κάτι εντελώς καινούργιο και αδοκίμαστο από τη γραφή και τη σκέψη τους. Ο αναγνώστης δεν μπορεί να γνωρίζει επίσης το βαθμό αυτοσυνείδησης του κάθε συγγραφέα στην αναμέτρησή του με το θέμα, δηλαδή πόσο καλά γνωρίζει την πραγματολογία του ζητήματος και πόσο ασχολήθηκε με αυτήν από τη στιγμή που αποφάσισε να δεχτεί την πρόταση να συγγράψει υπό καθοδήγηση.

Σε ένα πιο θεωρητικό επίπεδο, μόνο τα ίδια τα κείμενα προσφέρονται ως τεκμήρια στην απορία του αναγνώστη για την αντίδραση των συγγραφέων στο αυτονόητο ερώτημα: «Πώς γράφω σαν να γράφω ένα ερωτικό ημερολόγιο;» Σε αυτό το «σαν» κρύβεται το μέγα στοίχημα της πεζογραφίας να μετατρέψει τα πάντα (πραγματικότητα, γνώση, αίσθημα, φαντασία) σε αφηγηματικές καταστάσεις. Η μετατροπή φανερώνει την ικανότητα του συγγραφέα να διοχετεύει σε πειστική γραφή όλο το ανομοιογενές υλικό με το οποίο τροφοδοτείται η λογοτεχνική του εμπειρία και τρέφεται η αφηγηματική του πείρα. Κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει «αυθόρμητα» ή «αυτόματα», δίχως αναλύσεις και εξειδικεύσεις, με τη δοκιμασμένη αντίδραση κάποιου που γνωρίζει καλά την τέχνη του, μπορεί

όμως να γίνει περίπλοκα από συγγραφείς των οποίων η ιδιοσυγκρασία επιβάλλει πιο μεθοδική, ενήμερη και «υποψιασμένη» απάντηση.

Η διάκριση δεν έχει αξιολογικό περιεχόμενο, αφού, και στις δύο περιπτώσεις, η έκβαση του εγχειρήματος κρίνεται από το αποτέλεσμα. Άλλωστε η ίδια η ιστορία της λογοτεχνίας παρέχει την πιο συντριπτική απόδειξη για το μη προσδιορισμό του λογοτεχνικού αποτελέσματος και για το ανώφελο των «συνταγών». Παράλληλα ωστόσο μας μαθαίνει και κάτι απλό: εξ ενστίκτου ή εκ πεποιθήσεως ο καλός μάστορας του λόγου γνωρίζει (νιώθει, συλλαμβάνει, ψυχανεμίζεται) την ιστορία, τη θεωρία και την πράξη της συντεχνίας του. Κάθε συγγραφέας γράφει μέσα από τον ορίζοντα της παράδοσης και εντός της εποχής του.

Οι συγγραφείς, θεμιτά αλλά και σύμφωνα με το κεκτημένο της πολιτικής ορθότητας, ανήκουν σε δύο ομάδες με ισομερή αριθμητική κατανομή: πέντε γυναίκες και πέντε άντρες. Ίσως αυτό να μη σημαίνει κάτι ιδιαίτερο, εκτός κι αν ο αναγνώστης είναι οπαδός της άποψης ότι υπάρχει μια «γυναικεία γραφή» η οποία διαφοροποιείται ριζικά από το κυρίαρχο (έως μερικά χρόνια πριν) αντρικό μοντέλο. Αναμφίβολα ο αναγνώστης μπορεί να καταλήξει σε άλλες ομαδοποιήσεις ή συγκρίσεις με βάση το ύφος, την αφηγηματική δομή, την πλοκή, τη ρητορική κτλ. Επιπλέον το αισθητήριό του μπορεί να οδηγήσει σε επιλογές που δεν αιτιολογούνται παρά με κριτήριο την καλαισθησία του, την ακονισμένη δηλαδή μνήμη της αναγνωστικής του εμπειρίας. Τέλος πάντων, αφήνεται να κρίνει εξ ιδίων.

Μετά την τελευταία φράση η εισαγωγή δεν έχει κανένα νόημα. Μήπως είμαι υπερβολικός; Μπορεί να υπάρξει ακαθοδήγη-

τος αναγνώστης; Μήπως μια εισαγωγική παρέμβαση βοηθά με το δικό της τρόπο στις αναζητήσεις του; Μήπως παρέχοντάς του ένα πεδίο αναφοράς ενισχύουμε το ενδιαφέρον και την προσμονή του; Δεν ξέρω. Δεν μπόρεσα ποτέ να βεβαιωθώ. Φαντάζομαι τον αναγνώστη και (επιτέλους) την αναγνώστριά του αυτού του βιβλίου να συμπλέουν μαζί μου στις πρώτες εντυπώσεις.

«Για να γράφεις ημερολόγιο, πρέπει να βγεις έξω απ' τον εαυτό σου». Σωστά. Κάπως πρέπει να δεις τα πράγματα απ' έξω. Αλλά πού θα σταθείς; Πώς μπορείς να βγεις έξω από τον εαυτό σου και να μιλήσεις γι' αυτόν; Πώς μπορείς να περιγράψεις εκείνο που σε έχει ήδη περιγράψει; Στο κέντρο της πρώτης ιστορίας (Τατιάνα Αβέρωφ), απ' όπου και το παράδειγμα, το μοντέλο αφηγείται τη θυελλώδη σχέση του με τον ζωγράφο ορίζοντας τον συμβολικό της χώρο με έναν πίνακα που παριστάνει την ηρωίδα και φέρει τον ανεπίσημο τίτλο «Μετά τη συνουσία». Στη μάταιη επανάληψη αυτής της σκηνής και στην απελπισμένη αλλά ατελέσφορη αναζήτηση του έρωτα επικεντρώνεται το ημερολόγιό της. Μέσα από τη συναλλαγή της με την «τέχνη» μαθαίνει ότι το ψεύδος είναι μέρος της αλήθειας. Στη δεύτερη ιστορία (Διαμαντής Αξιώτης) ο αφηγητής εξομολογείται μια ιστορία ερωτικού πάθους με μια παντρεμένη γυναίκα η οποία, στο τέλος, τον χρησιμοποιεί, όπως και άλλους εραστές της, σαν αντικείμενο δημιουργικής έμπνευσης στην τέχνη της φωτογραφίας. Στην πρώτη ιστορία οι πρωταγωνιστές συνδέονται, μέσω της τέχνης, σε μια σχέση εξάρτησης στην οποία η γυναίκα πληρώνει το τίμημα. Εδώ το τίμημα το πληρώνει ο άντρας. Αφού εγκαταλειφθεί από την ηρωίδα, αντιλαμβάνεται ότι το πάθος υπήρξε δυσανάλογο προς το τελικό

αποτέλεσμα. Η τέχνη εκδικείται όσους δεν αντιλαμβάνονται ότι και το πιο γνήσιο αίσθημα έχει την αισθητική του. Στο τρίτο αφήγημα (Λένα Διβάνη) η τυχαία σεξουαλική εμπειρία μιας μαθήτριας είναι η αφορμή για μίαν άσκηση ύφους στην ιδιόλεκτο της νέας γενιάς. Πίσω ωστόσο από την επιτηδευμένη ρητορική της ηρωίδας διακρίνεται η αγωνία της να υπερβεί το καθημερινό αδιέξοδο και να γλιτώσει από τον φετιχισμό των εμμονών της. Οι επιθυμίες της είναι θολές κι αυτό που ονειρεύεται είναι ένα γεγραμμένο σώμα. Όπως και στις άλλες ιστορίες, έτσι κι εδώ το ερωτικό ημερολόγιο αναφέρεται στο ερωτικό πάθος που προκαλείται από τυχαίες ή ευκαιριακές συνενυρέσεις. Στο τέταρτο αφήγημα (Νένη Ευθυμιάδη) η ηρωίδα καταγράφει τις συναισθηματικές και ερωτικές της περιπέτειες, τη διάλυση του γάμου της, τον χαρακτήρα των εραστών της, τη δίψα της για σωματική επαφή, αλλά αυτό που πραγματικά τη βασανίζει τα υπερβαίνει όλα αυτά γιατί αντιπροσωπεύει κάτι που είναι, ταυτόχρονα, απόλυτα αναγκαίο και οδυνηρά ανέφικτο. Ο «ηλεκτρικός άγνωστος» θα μπορούσε να είναι ένα ακόμα όνομα για την τέχνη. Για ό,τι δεν μπορεί ποτέ να εξαντλήσει η ζωή. Στο σώμα της ηρωίδας δεν καταγράφεται τόσο η επιθυμία όσο η λήθη. Το φάρμακο της παρηγορίας για το ασύμπτωτο του ιδανικού με το πραγματικό. Στην πέμπτη ιστορία (Αμάντα Μιχαλοπούλου) η αφηγήτρια, μια δωδεκαετής παιδίσκη, καταγράφει στο ημερολόγιό της τον συγκεχυμένο ερωτισμό της, τις σεξουαλικές της φαντασιώσεις και τις απρόσμενες καλοκαιριότητες εμπειρίες της. Η γραφή ακολουθεί το γνωστό μοτίβο της αντιπαράθεσης ανάμεσα στη φλεγόμενη φαντασία (και σάρκα) της κοπέλας και στον «ξένο» κόσμο των μεγάλων. Το ημερολόγιο λειτουργεί απέ-

ναντι στους ενήλικες σαν εκδίκηση για όσα δεν λέγονται, για όσα καταπιέζονται, για όσα απαγορεύονται. Η γραφή εκδικείται (ή έτσι φαντάζεται) τη στέρηση της ζωής. Η έκτη ιστορία (Νίκος Παναγιωτόπουλος) καταγράφει μια πληθωρική αφήγηση κορυφαίων ερωτικών παθών: πόθος, ζήλια, εκδίκηση. Ο αφηγητής απευθύνεται στο απόν αντικείμενο του πόθου («μωρό μου») τη στιγμή που τιμωρεί σωματικά και, στο τέλος, βιάζει έναν περιστασιακό εραστή της. Η υπερβολή της αφήγησης υπογραμμίζει τον σκοτεινό χώρο της ερωτικής ζήλιας, ενώ συνάμα αφήνει να αναδυθούν τα αντιφατικά στοιχεία του ανθρώπινου ερωτισμού. Ο λόγος της αφήγησης ξεδιπλώνεται ασθμαίνοντας, σε μια περιπέχνη και παρατεταμένη σύμμιξη ειρωνικών, κυνικών, σαρκαστικών τρόπων έκφρασης που ορίζουν το μέγεθος της συναισθηματικής κατάρρευσης του ήρωα. Όπως και στις προηγούμενες αφηγήσεις, ο «άλλος» ή η «άλλη» απουσιάζει και γι' αυτό πρωταγωνιστεί στις προσωπικές εξομολογήσεις των αφηγητών. Το ημερολόγιο δρα αντισταθμιστικά: αναγκάζει την «απουσία» να φανερωθεί και να ζητήσει την πραγματική της θέση στις προτεραιότητες του «εγώ». Στο έβδομο αφήγημα (Θωμάς Σκάσσης) η αφήγηση, εξαιρετικά συνοπτική, αξιοποιεί την παράδοση του αποσπασματος και πάει πίσω-μπρος στις δεκαετίες αγνοώντας τη χρονική διαδοχή. Οι καταγραφές μοιάζουν με τυχαία και αταξινόμητα σπαράγματα ημερολογίου που αποδίδουν παραδειγματικά (θα έλεγα: και συνεκδοχικά) τον ερωτικό βίο του αφηγητή. Ο λόγος είναι έμμεσος και υπαινικτικός με γενναίες «εκδρομές» στη λογιόσυνη. Πρόκειται, τουλάχιστον σε επίπεδο τυπολογικό, για μίαν αυτοσύνειδη γραφή που εγγράφεται πάνω στο σώμα άλλων εγγραφών. Ο αφηγητής αντι-

λαμβάνεται τον κόσμο, και φυσικά τον έρωτα, ως λογοτεχνικό γεγονός. Στις λίγες ενδεικτικές καταγραφές που περιέχει η αφήγηση εντοπίζονται, μεταξύ άλλων, και ονόματα όπως: Μπέκετ, Τζόυς, Πασκάλ, Μπαταίγ, Οβίδιος, Τουρνιέ, Κορτάσαρ, Ντελέζ, Γιουρσενάρ, Αυγουστίνος, Σελίν, Καλβίνο κ.ά. Το πραγματικό πάθος στην περίπτωση αυτή είναι το πάθος της ανάγνωσης. Στην όγδοη ιστορία (Αλέξης Σταμάτης) το ερωτικό ημερολόγιο γίνεται η πρόφαση για ένα διάλογο με τις αγωνίες της γραφής. Με αφορμή ένα μάλλον ισχνό συναπάντημα του ήρωα-καλλιτέχνη με τη γυναίκα-μούσα του, το κείμενο προσφεύγει σε τρία τουλάχιστον διαφορετικά είδη (πεζογραφία, ποίηση, θεατρικός διάλογος). Μέσω αυτών αναδεικνύονται όχι τόσο το ερωτικό πάθος ή το ανέφικτο της ερωτικής πλήρωσης, όσο οι προβληματισμοί ενός συγγραφέα που θέλει να συνδέσει τη γραφή του με την περιρρέουσα καλλιτεχνική και κοινωνική ατμόσφαιρα. Την ίδια στιγμή τον κυνηγούν τα φαντάσματα των αναγνώσεών του. Στο ένατο αφήγημα (Έρση Σωτηροπούλου) ο ήρωας καταγράφει στο ημερολόγιό του τον εφηβικό του ανεκπλήρωτο έρωτα που τον ακολουθεί στη συνέχεια της ζωής του. Η γραφή, κλυδωνιζόμενη ανάμεσα στο πραγματικό και το φαντασιακό, επιχειρεί να σκηνοθετήσει τα πεπραγμένα μιας ολόκληρης ζωής, αφήνοντας τεράστια χρονικά κενά, αλλά αξιοποιώντας έντεχνα ορισμένες κρίσιμες στιγμές της. Όταν διαβάζουμε «Σήμερα που ξαναδιάβασα αυτό το ημερολόγιο μου φάνηκε ότι αυτός που έγραφε ήταν κάποιος άλλος», πιάνουμε πάλι το νήμα που περνά, λίγο πολύ, από όλες τις ιστορίες: αυτός που γράφει για τον εαυτό του προσπαθεί να κατανοήσει τι σχέση έχει με τον ήρωα του ημερολογίου. Στη δέκατη, και τελευταία, ιστορία

(Θανάσης Χειμωνάς) η ημερολογιακή καταγραφή γίνεται το πρόσχημα για την αφήγηση μιας προσωπικής ερωτικής περιπέτειας. Η γραφή είναι πυκνή και πλουμισμένη, βουτηγμένη στην παράδοση του κλασικού μυθιστορήματος. Θα έλεγε κανείς ότι πρόκειται για κανονικό διήγημα υπό μορφήν ερωτικού ημερολογίου. Η πλοκή είναι στέρεη και ο απόηχος αφηγηματικών αναζητήσεων αισθητός. Το ύφος αποτυπώνει, με ένταση και αμεσότητα, την κλιμακούμενη δράση. Με άλλα λόγια: το κείμενο αποκαλύπτει με τον πιο ευθύ τρόπο τη συμβατική φύση της ημερολογιακής καταγραφής μιμούμενο τους τρόπους της. Τέλος».

Αυτό ονομάζεται πλήρης εξευτελισμός. Δεν ξέρω τι θα κάνει ο αναγνώστης, αλλά ξαναδιαβάζοντας τα σχόλιά μου έπεσα σε βαθιά έγνοια. Αν μου ζητούσαν να δώσω ένα δείγμα της γραφής που απεχθάνομαι, κάπως έτσι θα έγραφα. Είναι ποτέ δυνατόν να γράψω μια εισαγωγή σε αυτόν τον τόνο. Να απαρνηθώ όλη μου τη θητεία στο θεωρητικό λόγο; Την εμμονή μου σε ένα συγκεκριμένο τρόπο γραφής; Την προτίμησή μου για συστηματική κριτική ανάλυση; Και οι συγγραφείς; Αυτοί τι φταίνε; Πλήρες αδιέξοδο. Ας σταματήσω εδώ.

Εσύ είσαι (υπήρξες ποτέ) μια από τις αναγνώστριές μου;

Παρασκευή, 4 Απριλίου 2003

Πώς θα έγραφα ερωτικό ημερολόγιο; Μπορεί να γίνει εκ των υστέρων; Γιατί ποτέ δεν «κράτησα»; Υπάρχει ακραιφνές ερωτικό ημερολόγιο; Πώς να γράψεις έτσι για τον έρωτα; Τι νόημα έχει να ασχοληθείς με κάτι που έχει χάσει την παλιά του αξία,

που έχει σβήσει η δόξα και η φήμη του; Γιατί να ασχοληθείς με τη χαμένη τιμή του ερωτικού ημερολογίου; Σκέφτομαι να εγκαταλείψω. Θα ήταν καλύτερα αν ήμουν ερωτευμένος. Αλλά δεν είμαι. Επιστροφή στη βιβλιοθήκη. Όλα τελικά εκεί καταλήγουν. Έρωτας, θάνατος και τα ενδιάμεσα. Σε τι χρησιμεύει μία μελέτη ακόμα;

Συλλογίζομαι πως ο μόνος τρόπος να μιλήσεις για όλες τις ημέρες σου είναι να μιλήσεις για μία μέρα σου. Συνοψίζοντας τα κρίσιμα ζητήματα. Όταν τηλεφώνησε ο Φάις, ζητώντας την Εισαγωγή, δεν ήξερα τι να του πω. Δεν θέλω να φανώ ασυνεπής. Θα είναι η πρώτη φορά. Θα προσπαθήσω να το παλέψω. Εδώ και δυο τρία χρόνια γράφω ένα κείμενο που δεν ξέρω τι είναι και δεν μπόρεσα ακόμα να το ονομάσω. Σκέφτομαι, αντί εισαγωγής, να δώσω στον Μισέλ ένα απόσπασμα. Θα είναι ένα απόσπασμα που θα μπορούσε να προέρχεται από το δικό μου μελλοντικό ερωτικό ημερολόγιο. Οιονεί. Κι ας τα βολέψει όπως μπορεί. Λέω να το τιτλοφορήσω προσωρινά «Οι μέρες μιας μέρας».

Υπάρχει μια μέρα που μοιάζει κάπως με όλες τις μέρες μου, που διαρκεί χρόνια πολλά σαν εμμονή ακατάβλητης επανάληψης και συνάμα γλιστρά μέσα από τα χέρια κι αφήνει πίσω της μόνο λίγα ίχνη, είναι περιέργο να είσαι τόσο κοντά της, να νιώθεις τόσο οικείος με το καθ' ημέραν της και την ίδια στιγμή να μην την κατακτάς ποτέ, να σου ξεφεύγει πάντα καθώς ο χρόνος σε απορροφά.

Πρόκειται για την ίδια μέρα, κοινή σε όλους, βουτηγμένη στην καθημερινότητα, χωρίς τίποτε ιδιαίτερο – κι όμως: στη μονοτονία της ροής της στοιχηματίζεται η μοναδικότητα της πιο σπάνιας στιγμής, αυτής που δίνει λόγο στην

απουσία. Δεν ξέρω αν πρόκειται για κάτι υπαρκτό ή για κάτι που σοφίζεται η φαντασία στη μάχη με το χάος του καιρού: ίσως να είναι ένα είδωλο που αναμειγνύει την επιθυμία, το πραγματικό και το όνειρο: ίσως να δηλώνει το στίγμα της αδυναμίας μας απέναντι στα πράγματα: μπορεί να μοιάζει με τέχνασμα λησμονιάς απέναντι στο αναπόφευκτο. Όπως κι αν έχει το πράγμα, πρόκειται για μια μέρα που ζεις διαρκώς και σου λείπει πάντα.

Nulla dies sine linea. Είναι γνωστή η εργατικότητα του ζωγράφου Απελλή. Κάθε μέρα μπροστά στο έργο, με μια προσήλωσή απεριόριστη που υποτάσσει την ανάγκη στο αίτημα της τέχνης. Έτσι κατάλαβα τη συμβίωση με το κείμενο, όπως ο Απελλής με τον πίνακα: nulla dies sine linea. Υπάρχουν στιγμές που πιστεύω ότι γεννήθηκα στην ανάγνωση και στη γραφή, ότι τα πράγματα που αντίκρισα στον κόσμο, πρώτα πρώτα, ήταν τα γράμματα του αλφαβήτου και μετά όλα τα υπόλοιπα. Ακόμα κι όταν η προσταγή «κάθε μέρα φρόντισε το έργο σου» δεν τηρείται ή μεταβάλλεται σε μόνιμη τύψη, ακόμα και τότε η όψη κάθε μέρας φωτίζεται ή σκιάζεται από την έγνοια για το παιχνίδι με τα μαύρα γράμματα.

Πολλά μπορούν να συμβούν σε μια μέρα, καλά και κακά. Στο τέλος όμως τίποτε δεν βρίσκει τη θέση του στο νόημα του κόσμου, αν δεν βρει τον δρόμο του στην «εργασία» της γραφής, στο τέλος καμιά μέρα δεν έχει νόημα αν δεν περάσει το στημόνι της γραφής από το υφάδι της ζωής. Τι κάνει όμως κανείς με τόσες «χαμένες» μέρες; Σκέφτομαι τον καθαφικό καλλιτέχνη: «Την εργασία μου την προσέχω και την αγαπώ. / Μα της συνθέσεως μ' αποθαρρύνει σήμερα η βραδύτης. / Η μέρα μ' επηρέασε».

Κάθε βράδυ θυμάμαι τη σοφή ρήση: «Ζήσε κάθε μέρα σαν να είναι η τελευταία σου» και κάθε πρωί τη λησμονώ. Κατά κάποιο περιέργο τρόπο περιμένω το σκοτάδι για να σκεφτώ την επόμενη μέρα ως την τελευταία κι έτσι δεν αφήνω τίποτε στην τύχη. Πάντα υπάρχει μία ακόμα μέρα για να ματαιώσει το τέλος. Η αυλαία δεν πέφτει ποτέ αλλά βρίσκεται διαρκώς σε ενεργητική αναμονή. Ο χρόνος παραμένει ασύλληπτος για να βρει ο καιρός στήριγμα και απαντοχή.

Παρά το μακάβριο ορίζοντα, η ιδεώδης μέρα έχει τη μορφή της τελευταίας μέρας, σαν όλος ο βίος να αποσπάζεται στην ένταση λίγων ωρών που μπορεί να μην έχουν άλλη συνέχεια. Είναι ένα τέχνασμα παράδοξο, γιατί προσχηματίζει το ήθος κάθε μέρας με την επίκληση της ανυπαρξίας. Έτσι όμως όλα διογκώνονται και κυριεύουν τον νου. Τα λεπτά και οι ώρες χάνουν την ισορροπία τους και πιέζουν τα όρια του χρόνου για να χωρέσουν στάσεις, χειρονομίες, πράξεις και γραφές που υπήρξαν μόνο ισχνά απεικασματα μιας πανίσχυρης φαντασίωσης: ότι δήθεν όσες ματαιώσεις και αναβολές σε ακολουθούν θα μετουσιωθούν μονομιάς στο αντίθετό τους κι εσύ θα διασχίζεις τον καιρό πάντα, ζώντας την τελευταία μέρα σαν ο τελευταίος άνθρωπος.

Υπάρχει σε μια τέτοια αναμονή κι ένα θολό δείγμα αλαζονείας, σαν να μην είναι όλες οι μέρες, τελευταίες ή μη, αθύρματα της τύχης ή του πεπρωμένου. Γιατί, όσο κι αν αντλούμε δύναμη από το θάμβος του προσχήματος, τίποτε δεν μπορεί να εμποδίσει την πιθανή εξαφάνιση του «σαν» από τη συνθήκη «σαν να ήταν η τελευταία». Κι αυτή η τελευταία μέρα, χωρίς όνομα και χωρίς μορφή, δεν είναι ποτέ δική μας, μολονότι λέμε ότι μας ανήκει.

Τι νόημα έχει να περιγράψεις μια μέρα; Πώς ξυπνάς, τι κάνεις, πού πας, ποιους βλέπεις, τι σκέφτεσαι, πώς νιώθεις; Τι νόημα έχει η περιγραφή, αν δεν επιδιώκει αθόρυβα και περίτεχνα να σπάσει το κέλυφος του καθημερινού, αφήνοντάς το έκθετο στην αλλόκοτη αλληγόρηση της γλώσσας; «Μιλώ για μια μέρα» όταν θέλω να κρυφτώ, να ξεφύγω από τις μαγγανείες της και να την ξανακατακτήσω στην κλίμακα της αιωνιότητας. Από εκεί κάθε φορά γκρεμίζομαι και προς τα εκεί κάθε φορά ανεβαίνω.

Είναι τόσες οι μέρες, τόσα τα χρόνια, τόσος ο καιρός. Τι κρατά κανείς; Ίσως κάποιες σπάνιες στιγμές που η μέρα γυρίζει ανάποδα και η ζωή φαίνεται να αποκτά το μοναδικό της νόημα. Δεν υπάρχουν κανόνες γι' αυτήν την ανατροπή ούτε προειδοποίηση. Κάποτε μοιάζει με συνωμοσία των πραγμάτων εναντίον μας, σαν να θέλουν να μας ξυπνήσουν από κάποιον λήθαργο που μας αποσβολώνει ή σαν να θέλουν να διαλύσουν το προπέτασμα της «κανονικής ζωής» που απλώνει μπροστά μας η βία της επανάληψης.

Βλέπουμε τότε δρόμους να τρέχουν καταπάνω μας, κτίρια να γίνονται παρανάλωμα της σιωπής, χρώματα που ζωντανεύουν και ψιθυρίζουν τις προδοσίες μας, μικρές στιγμές αποκάλυψης στη μέση του πλήθους, σε μια γωνιά που δεν υπόσχεται τίποτε, σε μιαν αναπάντεχη συναίρεση αγνώστων στοιχείων· βλέπουμε τότε να περνούν στην οθόνη της μνήμης ξεχασμένα ιδιωτικά έπη, μικρά μυστικά που χειραγωγούν τη φρόνησή μας, καταχωνιασμένες ιστορίες θλίψης ή χαράς. Κανείς δεν μένει ποτέ ο ίδιος μετά από μια τέτοια «επιφάνεια». Αλλά και δεν έχει τρόπο να «περιγράψει» μια τέτοια μέρα.

Κάθε μέρα έχει πολλές μέρες, γνωστές και άγνωστες, που συνωστίζονται για μια θέση στον βίο μας. Πάνε κι έρχονται συνεχώς. Μας διεκδικούν. Μας καταδιώκουν. Εμείς τις προσπερνάμε σαν να πρόκειται για ξένη ιστορία, τρέχουμε ασθμαίνοντας πίσω από το είδωλο μιας αυριανής μέρας. Καμία μέρα όμως δεν υπάρχει αυτόνομη, πλήρης και παρθένα. Αυτό που ζούμε καθημερινά είναι ένα αλλοπρόσαλλο κολάζ, ένα έργο εν προόδω. Εκτός από τη μέρα χτες που ανταμώσαμε και δεν μας ανήκει πια· από τη μέρα που δεν θα έχει ποτέ τελεία· το έργο που τελείωσε επί των ημερών μας...

Δευτέρα, 12 Μαΐου 2003

Δεν γίνεται τίποτε. Πέρασε τόσος καιρός και δεν έκανα κάτι. Οι Εισαγωγές δεν μου ταιριάζουν. Απαιτούν μια ιδιότητα που δεν την έχω: του διεκπεραιωτή. Αιχμάλωτος στο «δεν».

Ακόμα με παρακολουθείς ή έτσι μου φαίνεται; Ξέρω πως δεν πρόκειται να απαντήσεις ποτέ.

Τι απομένει; Νομίζεις πως δεν ξέρω ότι η γραφή, όπως και ο έρωτας, τρώνε από τις σάρκες τους; Νομίζεις πως δεν ξέρω ότι εν τέλει ο μόνος τρόπος να τεθούν οριακά είναι μόνον έναντι του σκοτεινού καβαλάρη;

Τρίτη, 13 Μαΐου 2003

Λοιπόν;